

А.Б. Мұқашева
М.Б. Бақытжан*

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: bakytzanm@gmail.com)

Инклюзивті білім беруде естуі бұзылған балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің үлгісі

Аңдатпа. Мақалада білім беру процесінің барлық субъектілері мен ерекше білімді қажет ететін балалардың өзара тиімді әрекеттесуін қамтитын инклюзивті білім беруде естуі бұзылған балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу үлгісі ұсынылған. Біржағынан естуі бұзылған балалардың, екінші жағынан мұғалімдердің және қалыпты еститін құрдастарының қарым-қатынастарын ұйымдастыру әдістері қарастырылған. Естуі бұзылған, соның ішінде нашар еститін оқушыларды психологиялық-педагогикалық табысты сүйемелдеу ұсыныстары берілген. Инклюзивті білім беруде естуі бұзылған оқушыларда жиі туындайтын мәселелерді шешу жолдары сипатталған.

Мақала мазмұнында авторлар естуі бұзылған оқушыларды сүйемелдеу ерекшеліктерін талдай отырып, педагог-психолог маманының қызметінің негізгі бағыттарын айқындаған. Инклюзивті білім беруде педагог-психологтің жұмысы маңызды, себебі ол ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың оқу үрдісінде ортаға сәтті кірігуіне, оқуға деген ынталарының артуына, эмоционалды қажуларын жеңуге, мұғалімдермен жағымды қарым-қатынас орнатуда, сыныптастарының арасында бауырмашылдық, толеранттылық сезімдерінің қалыптасуына көмектеседі және олардың ата-аналарына ерекше білім беруді қажет ететін балаларды тәрбиелеу бойынша бағыт-бағдар береді.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, кешенді сүйемелдеу, естуі бұзылған оқушылар, ерекше білімді қажет ететін балалар.

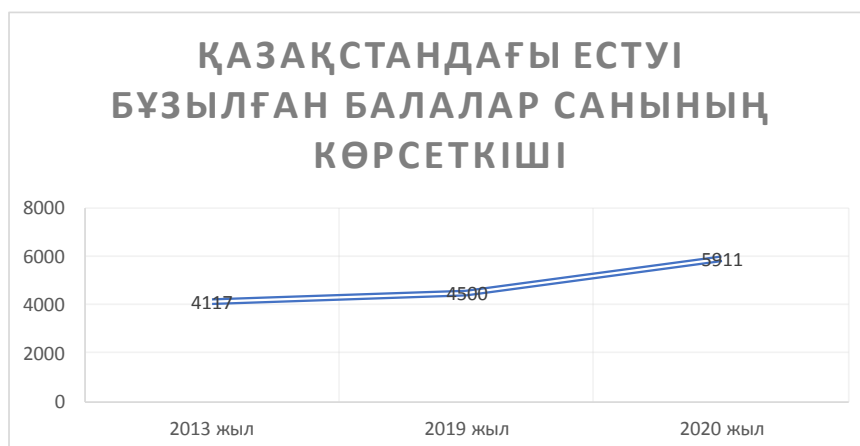
DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2022-140-3-257-267>

Кіріспе

Қазақстан Республикасының 2007 жылы 27 шілдеде № 319 қабылданған «Білім туралы» заңына сәйкес, білім беру процесіне барлық балаларды, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қосуға бағытталған. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған арнайы мемлекеттік стандарттың бірыңғай тұжырымдамасы, білім алудың әртүрлі жолдарын, соның ішінде жүйелі арнайы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу негізінде жалпы білім беретін мектеп-

те дені сау құрдастарымен бірдей күнтізбелік мерзімде оқыту арқылы білім алу мүмкіндіктерін ұсынады [1].

«Дүниежүзілік денсаулық сақтау» ұйымының аналитикалық мәліметтері бойынша, 2011 жылы естуі бұзылған адамдар саны 360 миллионға жеткен, ал оның ішінде 32 миллионы естуі бұзылған балалар болған (ДДСҰ, 2011), ал қазіргі статистикаға сүйенсек дүниежүзі бойынша 5% - дан астамы немесе 430 миллион адамда есту бұзылыстары бойынша «мүгедектік» алып, оңалту жұмыстарын талап етеді (естуі бұзылған 432 миллион ересек және

Сурет 1. Қазақстандағы естуі бұзылған балалар санының статистикалық мәліметі

34 миллион бала анықталған (ДДСҰ, 2021)). 2050 жылға қарай 700 миллионнан астам адам немесе әрбір оныншы адамның есту бұзылысы болады деген болжам бар[2,3].

Қазақстанның «Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың ұлттық ғылыми-практикалық орталығының» мәліметтеріне сүйенсек, 2013 жылдан бастап естуі бұзылған балалардың саны тұрақты өсуде, яғни 2020 жылы есту аппараттары бұзылған балалардың саны 2013 жылмен салыстырғанда 30%-ға өскен. Бұл мәліметтер инклюзивті білім берудің, әсіресе оның ішінде естуі бұзылған балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің өзекті екенін дәлелдейді.

Инклюзивті білім беру ерекшеліктерімен көптеген ғалымдар айналысқан, соның ішінде отандық ғалымдардан З.А. Кошанова, Ж.М. Сахипова, К.А. Искакова, Х.С. Ералиева, А.Д. Аскарова, Т.А. Петрова, Г.Г. Дюсекенова, А.К. Жалмухамедова, Д.Д. Ешпанова, А.Н. Аутаева, З.Н. Бекбаева, А.Д. Насибуллина, Т.А. Искакова, З.А. Мовкебаева, Г.Закаева, А.Б. Айтбаева, А.А. Байтурсынова еңбектерін атап өткен жөн.

М.П. Оспанбаева, Е.А. Екжанова, Е.В. Резникова ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу деп, әр түрлі мамандардың білім беру кеңістігінде баланың сәтті оқуы мен дамуына ықпал ететін, әлеуметтік-психологиялық жағдай жасауға бағытталған кәсіби қызмет жүйесі ретінде анықтаған [1, 9].

И.В. Королёва инклюзивті білім беру үрдісінде туындайтын негізгі қиындықтарға мыналарды жатқызады: бұзылыс ерекшелігіне сай білім беру ортасының болмауы (кедергісіз ортаның жоқтығы), ата-аналардың «ерекше» баланы бейімдеу және дамыту жолдарын білмеуі, медициналық-әлеуметтік көмектің (психологиялық-педагогикалық-медициналық-әлеуметтік) жеткіліксіздігі, құрдастарымен қарым-қатынас жасау қиындықтары, мұғалімдердің баламен жұмыс істеуге дайын еместігі [4]. Қазіргі таңдағы басты қиындық - мұғалімдердің дайын еместігі. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту үшін педагогтердің арнайы білімдерінің жеткіліксіздігі мен оларға жүктелетін жауапкершіліктің жоғарылауы жағдайында пайда болатын стресстік жағдай, оқушылардың осы тобымен жұмыс істеудің тиімді тәсілдерін іздеуге кедергі келтіреді.

Сонымен, **мақаламыздың мақсаты:** Инклюзивті білім беруде естуі бұзылған балаларды психолог-педагогпен психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу үлгісін құрастыру.

Негізгі бөлім

Балалық шақтағы есту бұзылысы күрделі медициналық-психологиялық, педагогикалық қиындықтарға алып келеді, соның ішінде, сөйлеу қабілеттерінің қалыптасуын төмендетіреді, жоғары жүйкелік жүйесінің дамуын

баяулатады, қимыл-қозғалыстарын бир типтендіріп, манипулятивті сипатқа түсіреді, эмоциялық күйлерін солғындандырады. Есту аппаратының бұзылысы балаға сыртқы ортадан түсетін ақпараттарды едәуір азайтады. О. В. Воронова, А. А. Гудзовская естуі бұзылған балаларды зерттеу барысында, олардың танымдық үрдістерінде, интеллектісінің қалыптасуында, сөйлеу қабілеттерінде, кіші моторикасында бұзылыстар бар екенін анықтаған [5]. Ал, бұл оқу мүмкіндігін үлкен дәрежеде қиындаттырады. Осыған орай, медициналық және психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, оңалту қызметтері ерте балалық шақта басталып, бүкіл мектепалды жас кезеңіне дейін жалғасады, кейде, жағдайдың ауырлығына қарай, мектеп жасының орта кезеңіне дейінгі уақытты алуы мүмкін. Барлық оқу кезеңдерінде, бүкіл оңалту әдістерін қолдану керек, себебі кешенді сүйемелдеу арқылы ғана оң нәтижеге қол жеткізуге болады.

Жалпы білім беретін мектепте кешенді сүйемелдеу – кәсіби білікті мамандардың тобынан тұратын, мақсаты әрбір естуі бұзылған балалардың бұзылыс ауырлығына қарамастан, білімді құнарлы алуына психологиялық- педагогикалық мүмкіндік тудыру.

Елімізде естуі бұзылған балаларды жалпы білім беретін мектепте психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, А.П. Назарованың әдістемесіне сәйкес орындалады және ол, бұл процестің бірнеше аспектісін айқындаған:

- қалыпты еститін балалар мен естуі бұзылған балалардың өзара әрекеттесуін сүйемелдеу;
- жалпы білім беретін мектептердегі педагогтерді сүйемелдеу;
- естуі бұзылған балалардың арнайы білім алу қажеттіліктерін қамтамасыз ету (есту арқылы қабылдауын, анық сөйлеуді қалыптастыру);
- естуі бұзылған балалардың ата-аналарын сүйемелдеу [6].

Инклюзивті білім беруде естуі бұзылған балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің ұсынылған үлгісінде мұғалімдермен жұмыс орталық буын болып табылады. Ю. А. Маслованың зерттеу жұмысына сәйкес, балалардың оқу үлгеріміне педагогтердің

құзыреттілігі тікелей байланысты. Неғұрлым мұғалімдердің ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеуге іштей дайын және жеткілікті дәрежеде арнайы білімдері бар болса, соғұрлым балалардың пәндерді игеру мүмкіндіктері артып, ортаға сәтті кірігеді [7].

Естуі бұзылған баланы инклюзивті тәжірибесі бар жалпы білім беретін мектепте оқытуды ұйымдастыру бойынша қысқаша ұсыныстар және онымен қарым-қатынастың негізгі принциптері, көмек көрсетудің жоғары тиімді әдісі болып табылады. Сөйлеу мүмкіндіктерін анықтау психолог-педагогтің жалпы білім беретін мектепке оқуға түсетін, естуі бұзылған оқушымен алғашқы әңгімесінде анықталады. Баланың ауызша сөйлеуді айтарлықтай күш жұмсамай қабылдай алатындығын немесе негізінен жазбаша түрде сөйлесуге тура келетінін, тьютордың көмегіне мұқтаждығын анықтау қажет. Әңгімелесу кезінде психолог-педагог естуі бұзылған оқушымен қарым-қатынастың жалпы ережелерін ұстануы керек, бұл балаға бағытталған сөйлеуді дұрыс есту және еріннен оқу мүмкіндігін жеңілдеттіреді. Бұл ережелер келесідей: әңгімелесушінің тұлғасын ыңғайлы бақылайтындай отырғызуын қамтамасыз ету (қарама-қарсы), қиындықтар туындаған кезде жазбаша сөйлесуге жүгіну және тұжырымдардың қысқа, нақты болуы.

Сондай-ақ, мұғалімдердің алаңдаушылығы педагогикалық іс-әрекеттің нақты қандай сәттеріне жататынын анықтау қажет. Естуі бұзылған балаға ауызша сөйлеудің қол жетімділігіне және мұғалімдердің маңызды мәселелерінің мазмұнына байланысты, ең маңызды ұсыныстарды таңдау жүзеге асырылады.

Ю. А. Маслова бойынша жұмыс орнын ұйымдастыру ұсыныстарына:

- естуі бұзылған баланың орны - мұғалімге жақын, құлақ естуі жақсы тұстан сөйлеу керек;
- міндетті түрде мұғалімнің бет әлпетін анық, кедергісіз көруге мүмкіндік жасау;
- басқа сыныптастармен сөйлесуге, басқа оқушылардың жауаптарына (полилогқа қатысу үшін) бұрылуға рұқсат ету жатады.

Коммуникацияны ұйымдастыру бойынша ұсыныстар:

- естуі бұзылған оқушыға бұрыла отырып, материалды түсіндіру;
- сабақ алдында педагог ернін ашық бояу;
- негізгі ақпаратты 2-3 рет, сабақ барысында немесе үзіліс кезінде, мүмкіндігінше, сол сөздермен қайталау;
- естуі бұзылған оқушының зейінін жанасу арқылы аудару;
- бірінші сабақтан бірнеше күн бұрын оқушымен танысып, оның артикуляциясына үйрену үшін онымен сөйлесу;
- ауызша айтылғанды түсінбеген жағдайда-жазу.

Оқу барысын ұйымдастыру бойынша ұсыныстар:

- оқытудың техникалық құралдарын пайдалану (естуі бұзылған балаларды көрнекі материалдар және жазуларды қолдану есебінен оқыту ыңғайлы);
- сабақ барысында естуі қалыпты парталас-көршісінің дәптеріне қарауға рұқсат ету;
- тапсырманы бастамас бұрын, естуі бұзылған оқушы тапсырманы, нұсқаулықты қаншалықты дұрыс түсінгенін тексеру (мысалы, «қазір не істейсің? Қалай істеу керек?»);
- жауаптың бірнеше нұсқасынан таңдауды ұсыну;
- ауызша сөйлеуді қабылдау қиын болған жағдайда - жазу, техникалық оқыту әдістеріне жүгіну (презентация, видео, субтитрлер);
- мәтінді түсіну үшін оқушымен бірге оны бейнелеу немесе суреттерін салу;
- сабақтың әр жаңа тақырыбын алдын-ала пысықтау пайдалы (сондықтан оқушыға келесі сабақта не өтетінін айтуға болады);
- көрнекі-бейнелі және көрнекі іс-әрекеттік тапсырмаларды көбірек қолдану;
- тапсырманы орындау барысында үлгермей жатырса, қосымша уақыт беру, асықтырмау;

Денсаулық сақтау бойынша ұсыныстар:

- оқушыға үзіліс кезінде есту аппараттарын өшіруге, көздерін жұмып отыруға кеңес беру, әсіресе оқушы шаршаса;
- сабақ басталар алдында есту аппараттарын қосу туралы еске салу, аппаратта қысым

пайда болған кезде-бұл туралы оқушыны хабардар ету;

- оқушыдан сабақ сұрайтындығы туралы және жауаптың ауызша формасы қажет екенін алдын-ала ескерту, жауап сыныптастарының қатысуымен де, жеке де болуы мүмкін;
- артық жұмыс істеуге жол бермеу керек [7].

Нақты, қол жетімді нұсқаулықтардың болуы, педагог пен оқушының эмоционалды стресстерінің төмендеуіне және естуі бұзылған оқушының сөйлеу, ойлау мүмкіндігін дамыту мен сөздік қорын кеңейту үшін мұғалімдердің дидактикалық әдістер мен ресурстарды дұрыс пайдалану мүмкіндігінің жоғарылауына алып әкеледі. Естуі бұзылған оқушының сабақтағы үлгерімін жақсартуға нақты заттарды немесе олардың суреттерін белсенді пайдалану арқылы қол жеткізуге болады:

- муляждар, макеттер, ойыншықтар, суреттер, бейнелер;
 - слайдтарды, оқу фильмдерін көрсету (мүмкіндігінше, субтитрлермен);
 - жауаптың бірнеше нұсқасынан таңдау, қиын жағдайда ұсыныстар беру;
 - нұсқаулықтарды түсінгендіктерін тексеру.
- Естуі бұзылған оқушылардың сөздік қорын мақсатты түрде кеңейту үшін мұғалімдерге И. В. Королёва, Е.А. Екжанова, Е.В. Резникова келесі әдістерді қолдануға ұсынады:
- синонимдер, антонимдер, омонимдер;
 - балаларға қолжетімді лексика-грамматикалық тәсілдермен сөз тіркестерінің мазмұндарын аудару, парафраздау, анықтамаларды таңдау;
 - сөздердің құрылымын морфологиялық талдау;
 - таутологиялық түсіндірмелер (былғары етік-былғарыдан тігілген етік);
 - сөздердің мағыналарын түсінетіндей контексттерде сөйлеу. Оқушының ақыл-ой әрекетін ұйымдастыру, мәтінді тиімді есте сақтау, логикалық талдау, графиктермен, диаграммалармен және кестелермен жұмыс істеу әдістері қалыпты еститін оқушылармен жұмыс жасау сияқты қолданылады [4,9].

Үлгінің екінші элементі-ата-аналарды/қамқоршыларды білім беру процесіне қосу

және естуі бұзылған балаларды оңалту мәселелерінде ата-аналардың құзыреттілігін арттыратын нақты ұсыныстар, іс-әрекеттердің нұсқаулықтарын дайындау. Психолог-педагогтің жалпы білім беретін мектептегі естуі бұзылған оқушылардың ата-аналарымен жұмысы мынадай негізгі бағыттар бойынша жүргізіледі: мектеп ішінде және одан тыс жерде педагогтармен ата-аналардың өзара тиімді іс-әрекеттерін ұйымдастыру, ата-аналарды білім беру процесіне қосу, баланы тәрбиелеу және оңалту мәселелері бойынша ақпараттандыру, кеңес беру және сүйемелдеу.

Кеңес беру процесінде педагог-психолог естуі бұзылған оқушының ата - аналарын мұғалімдермен байланыс орнатуға және ынтымақтастықта болуға ынталандырады, педагогтардың жеке стилі мен жеке ерекшеліктерін ескере отырып, қарым-қатынастың оңтайлы тәсілдерін ұсынады, ата-аналардың сабаққа қатысу орны мен мөлшерін түсіндіреді, эмоционалды қажуларын жеңуге көмектеседі.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оңалту жолдары туралы ақпараттың жетіспеушілігі - кең таралған мәселелердің бірі. Сонымен, естуі бұзылған баланың ата-анасы бұзылған есту функциясын қалпына келтіру технологиялары және баланың сөйлеуін дамыту мүмкіндіктері туралы әрдайым жеткілікті біле бермейді. Психолог-педагог оларға естуі бұзылған баланың ауызша сөйлеуін қалыптастыру заңдылықтары және оның отбасында оңтайлы дамуы үшін қажетті жағдайлар туралы, тұрақты сабақтар арқылы қалдық есту мүмкіндігін жақсарту мүмкіндігі туралы, есту анализаторларын ынталандыру болмаған кезде есту мүмкіндігінің тез төмендеуі туралы ақпарат бере алады (мысалы, егер есту аппараты дұрыс жұмыс істемесе немесе өшірілсе). Сондай-ақ, психолог-педагог естуі бұзылған балалардың ата-аналарының келісімімен, оқушының есту арқылы қабылдауды және сөйлеудің айтылу жағын дамытыруға бағытталған сабақтарды ұйымдастыру мақсатында ПМПК орталығына жүгіне алады.

Естуі бұзылған балаларда тірек-қимыл аппаратының бұзылулары мен қосалқы аурулары болмаған жағдайда, оқыту күнделікті

өмірде сау құрдастарымен бірдей дәрежеде бола алады.

Педагог-психолог естуі бұзылған оқушылардың сәтті инклюзиясының мысалдарын келтіре отырып, оқу пәндерін игерудің қиындықтарын тауып, соларды жеңу арқылы және сынып жетекшісімен, пән мұғалімдерімен жағымды қарым-қатынас орнатуға көмектесу арқылы ата - аналарының балаларының білім алу құзыреттіліктерін дамыттыруға қатысты негативті көзқарастарын жоюға болады. Егер, естуі бұзылған балаларының жалпы білім беретін мектептегі оқу үлгерімі нашарласа, ата-аналарға белсенді тыңдау әдістерін игеруге, балаға мақұлдау мен қолдау көрсетіп үйренулеріне көмектесу керек.

Инклюзивті білім беруде естуі бұзылған оқушыны психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің үшінші буыны - дені сау құрдастарымен, яғни сыныптастарымен жұмыс. Негізгі міндеттер: қарым-қатынасқа, ұйымшылдыққа, толеранттылыққа деген оң көзқарасты қалыптастыру.

Естуі бұзылған оқушылармен қарым-қатынас жасау ұсыныстарымен танысу, оқушының өзін таныстырудан бұрын болуы керек. И. В. Королёва бойынша естуі бұзылған оқушылармен қарым-қатынас жасаудың жалпы ұсыныстарын келесідей тұжырымдауға болады:

- бетіңізді бұрыңыз;
- асықпай сөйлеңіз;
- айқайламаңыз, жақындағаныңыз жөн;
- алыстан шақырмаңыз, қолтигізген жақсы;
- сені түсінбеді? Қайталау немесе жазу;
- сен түсінбедің? Қайталауды немесе жазуды сұраңыз;
- естуі бұзылған балалармен қарым-қатынас жасау ерекшелігі баяндамасынан түсінгеніңізді қысқаша айтып беріңіз [4].

Бастауыш сынып оқушылары мен орта мектеп жасындағы оқушылардың біреуі басқалардан не себепті ерекшеленетінін түсіндіруді қажет етеді. Естуі бұзылған балалардың ерекшеліктерін қабылдауға үйрету және олардың бойындағы ұқсастықтарын тани алу қабілеттерін дамыттыру, психолог-педагог маманының қызметінің маңызды бөлігі болып табылады.

Ю. А. Маслова бойынша, естуі бұзылған баланы жалпы білім беретін мектепте оқуға бейімдеудің көмекшісі ретінде құрдастарының қатысуы үлкен маңызға ие. Сынып жетекшісімен бірге естуі бұзылған бала үшін серіктесті (партадағы көршіні) таңдау қажеттілігі алдын-ала анықталуы керек. Ең алдымен сыныптас-серіктестің қажетті белгілері: мейірімділік, шыдамдылық, сабырлылық, ұқыптылық, жауапкершілік, негізгі пәндер бойынша жақсы үлгерім, айқын дикция және дұрыс сөйлеу жатады. Басынан бастап серіктес мәртебесін сыныпта беделді ету қажет. Кейіннен серіктестердің ауысуы мүмкін [8].

З.А. Мовкебаева, И.А. Оралканова, А. Дузелбаева, А.Г. Муханбетчина, К.Ш. Шамуратова, О.А. Айтжанованың еңбектеріне сәйкес естуі бұзылған оқушыны дені сау құрдастарының өз орталарына қабылдауын қамтамасыз ету үшін, оның маңызды жағымды қасиеттері туралы тікелей және жанама түрде хабарлау, топтық тренингтер өткізу және естуі бұзылған баланы сау балалармен бірге сабақтан тыс жұмыстарға қосу тиімді болып табылады [10, 11].

Естуі бұзылған оқушылардың өзімен жұмыс істеу, психологиялық-педагогикалық

сүйемелдеу үлгісінің төртінші элементі болып табылады. Ол әлеуметтік белсенділікті ынталандыруды, танымдық үрдістерін дамыттыруды, психологиялық-педагогикалық қолдауды және нақты проблемалық жағдайларда көмек көрсетуді қамтиды. Психолог-педагогтің естуі бұзылған оқушымен тікелей жұмыс істеуі кезінде, келесі ұсыныстарды сақтау жақсы нәтиже береді. Диагностикалық әдістерді мүмкіндігінше проективті түрде қолдану, тапсырмалар мен нұсқаулықтардың мазмұны қысқа, әрі нақты болуы керек. Түзете-дамыту жұмыстарында арт-терапия, жалпы және кіші моториканы дамытатын әдістер, құм терапиясы, ойын терапиясы, денсаулық сақтау технологиялары жақсы көмектеседі. Ал, естуі бұзылған жасөспіріммен бірге кәсіби жоспарды жүзеге асыруға бағытталған жұмыстарды мұқият қарастырып, мұқият ойластырып, бұл үшін қажетті күш-жігерді бағалап, уақыт шегін белгілеу керек.

О.И. Суслова бойынша, инклюзивті білім беруде естуі бұзылған балалардың бойында жиі кездесетін қиындықтарға балалардың есту функциясының жеткіліксіздігі, танымдық процестердің баяулығы, сөйлеудің кедейлі-

1 кесте

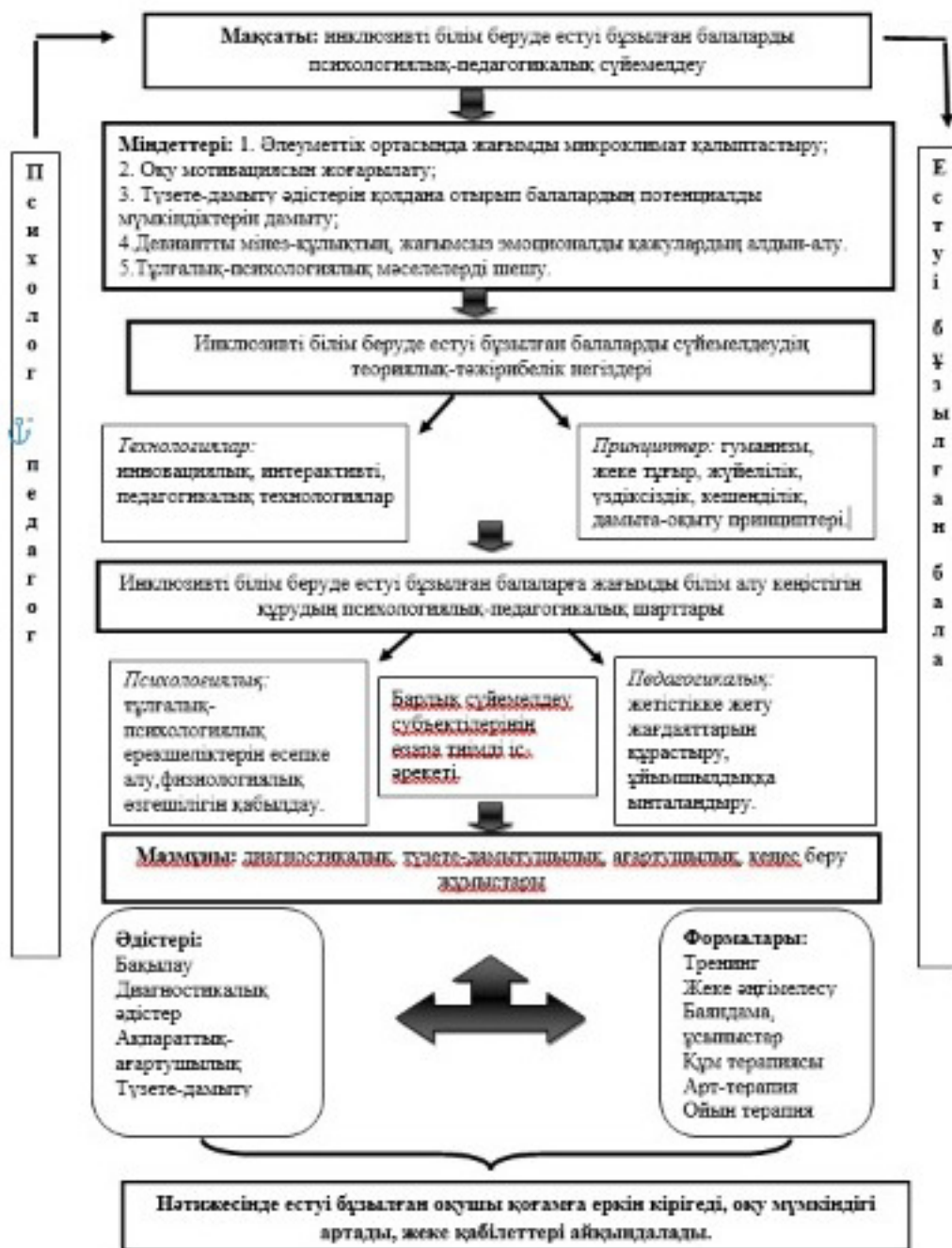
Инклюзивті білім беруде есту мүмкіндігі шектеулі оқушыны сүйемелдеудің мүмкіндіктері мен шектеулері

Инклюзивті білім беруде естуі бұзылған оқушыны психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу	
Мүмкіндіктері	Шектеулері
1. Оқу мотивациясы жоғарылайды;	1. Психолог-педагогтің арнайы білімінің болмауы;
2. Әлеуметтік ортасымен тиімді қарым-қатынас орнатады;	2. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің қажетті жағдайлардың, құрал-жабдықтардың жеткіліксіздігі;
3. Танымдық процесстері дамиды;	3. Ата-аналарының инклюзивті білім беру туралы теріс тұжырымы;
4. Дене схемасын игеруі жақсарады;	4. Диагностикалық әдістердің аздығы;
5. Ата-ананың білімі мен құзыреттілігі артады;	
6. Эмоционалды қажулары мен психологиялық мәселелерді жеңеді, өз-өзіне сенімділігі жоғарылайды;	
7. Психикалық және сөйлеуінің дамуына ықпал етеді, сөздік қоры кеңейеді.	

гі, өзіне бағытталған сөздерді түсінбеушілік жатады. Одан бөлек отбасындағы алған тәрбиеге сәйкес мінез бітістеріндегі қыңырлық, өзімшілдік пен агрессивтілік, үрей деңгейінің жоғарылығы тән [12].

Қазақстан Республикасының «Ғылым және білім беруді 2020-2025 жылғы мемлекеттік дамыту бағдарламасына» сәйкес, 2025 жылға қа-

рай мектептер мен балабақшалардың 100%-ы, ал жоғарғы оқу орындары мен колледждердің 70%-ы инклюзивті білім беру үшін қажетті жағдайлармен қамтамасыз етілуі керек. Қазіргі таңда, елімізде 99 арнайы мектеп бар, ал жалпы саны 7440 мектептен инклюзивті білім беруді қамтитын тек 4207 жалпы білім беретін мектеп бар. Бұл мектептердің тек 57%-

Сурет 2. Инклюзивті білім беруде естуді бұзылған балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу үлгісі

ында ғана инклюзивті білім беру үшін қажетті жағдайлар жасалынған дегенді білдіреді.

Жоғарыда айтылғандарды тұжырымдай келе, елімізде инклюзивті білім беруде естуі бұзылған балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің өзіндік ерекшеліктері бар, оның шектеулері мен мүмкіндіктері келесі кестеде көрсетілген.

Инклюзивті білім беру тәжірибесі бар жалпы білім беретін мектептердегі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу ерекшеліктерін талдай отырып, келесі үлгіні құрастырдық.

Мақсаты: инклюзивті білім беруде естуі бұзылған балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу.

Сүйемелдеу субъектілері: естуі бұзылған бала, оны тәрбиелеп отырған ата-анасы/қазақоршысы, педагогтері мен сыныптастары.

Міндеттері:

1. Әлеуметтік ортасында жағымды микроклимат қалыптастыру;
2. Оқу мотивациясын жоғарылату;
3. Түзете-дамыту әдістерін қолдана отырып балалардың потенциалды мүмкіндіктерін дамыту;
4. Девиантты мінез-құлықтың, жағымсыз эмоционалды қажулардың алдын-алу.
5. Тұлғалық психологиялық мәселелерді шешу.
6. Сөйлеуді қабылдау мен қолдануын дамыту.
7. Танымдық үрдістерін дамыту.
8. Естуі бұзылған баланың тұлғалық даму ерекшеліктерін бақылау;

Инклюзивті білім беруде естуі бұзылған балаларды сүйемелдеу технологияларына: инновациялық, интерактивті, педагогикалық технологиялар жатады.

Инклюзивті білім беруде естуі бұзылған балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу үлгісінде келесідей принциптер қолданылған:

1. Гуманизм принципі – бұл білім беру үрдісін баланың ерекшелігіне сәйкестендіру, оқушылардың оқуы және дамуы үшін психологиялық-педагогикалық қолайлы жағдай жасау.

2. Жеке тұғыр принципі оқушылардың тұлғалық ерекшеліктерін, потенциалды мүмкіндіктерін ескереді.

3. Үздіксіздік принципі. Инновациялық педагогикалық технологияларға сүйене отырып, балалардың бүкіл оқу кезеңінде психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыруды көздейді.

4. Жүйелілік принципі бірнеше бағытта жүзеге асырылады: білім беру жүйелерін дамыту бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру; білім беру мекемелерінің жаңа типтерін жобалау; алдын алу - түзету бағдарламаларын құру.

5. Сүйемелдеудің кешенділік принципі-сүйемелдеу үлгісіне кіретін бірыңғай құндылықтарға ие және бірыңғай әдістер жүйесін пайдаланатын сүйемелдеу мамандарының үйлесімді жұмысы.

6. Дамыта оқыту принципі. Тәрбие беру мен оқыту үрдісі баланың сау жақтарына бағдарланады. Сонымен қатар, жас ерекшелігіне сай психикалық дамытуды көздейді.

Қорытынды

Осылайша, инклюзивті білім берудегі естуі бұзылған балаларды оқыту, әлеуметтік, медициналық және психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу ұсынысының қазіргі жағдайын талдай отырып, үлгіні енгізу арқылы келесі нәтижелерді көруге болатындығын атап өтуге болады:

- қоғамдық сананың өсуі, адамдар арасындағы айырмашылықтардың жоқтығын түсіну;
- естуі бұзылған баланың оқу мотивациясының артуы, өз-өзіне сенімділігінің жоғарылауы;
- естуі бұзылған баланың танымдық процестерінің дамуы;
- көмек күтпестен бәсекеге түсу және қойылған мақсаттарға қол жеткізу мүмкіндігі;
- қоғамдағы өмірге толық дайындық;
- әлеуметтік бейімделу деңгейін жоғарылауы.

Инклюзивті білім беру - бұл барлық азаматтар үшін әділетті қоғамға көшу. Бұл толе-

ранттылықты тәрбиелеудің маңызды бөлігі. Инклюзивті білім беру Қазақстан Республикасындағы барлық балалар мен жасөспірімдер үшін қолжетімді болуға тиіс.

Инклюзивті орта әрқайсысынан мықты жақтарды табуға, жеке потенциалдарын дамыттыруға және дискриминацияға ұшырамауға үйретеді. Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен бірге білім ала отырып,

басқа сау балалар оларға қамқор бола бастайды, ортада өздерін еркін сезінуге жәрдемдеседі. Есейген сайын ерекше білім беруді қажет ететін балалар өзінен басқа біреумен еркін сөйлесе алады. Дені сау оқушылар мүмкіндіктері шектеулі деп саналатын құрдастарының перспективалары мен жасырын қабілеттерін көреді және оларды тұлға ретінде бағалап үйренеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Оспанбаева М.П. Инклюзивті білім беру мазмұны және әдістемесі: оқу құралы / М.П. Оспанбаева. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 232 б.
2. Babaroglu A. «Aggression Behaviors in Children with and without Hearing Impairment» // International Journal of Psychological Studies. – 2016. – Vol. 8(2). – P. 11.
3. Глухота и потеря слуха. [Электрон. ресурс] – 2022. – URL: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/deafness-and-hearing-loss>. (дата обращения 01.02.2022).
4. Королёва И.В. Дети с нарушениями слуха в условиях инклюзии /И.В. Королёва. – Издательство «КАРО», 2020. – 128 с.
5. Воронова О.В., Гудзовская А.А. «Социально-педагогическая деятельность по формированию самоотношения старшеклассников с нарушениями слуха». – Самара, 2020. – 200 с.
6. Назарова Л.П. Методика развития слухового восприятия у детей с нарушениями слуха. – Москва: ВЛАДОС, 2001. – 288 с.
7. Маслова Ю.А. Психолого-педагогическое сопровождение профессиональной деятельности педагогов общеобразовательных школ в образовании детей с нарушенным слухом // Материалы Международного образовательного форума «Международный диалог: инклюзия через всю жизнь». – Ростов-на-Дону, 2013. – С. 11.
8. Маслова Ю.А. Смысловая сфера неслышащей молодежи: результаты исследования // Российский психологический журнал. – 2007. – Т. 4. – № 3. – С. 65-68.
9. Екжанова Е.А., Резникова Е.В. Основы интегрированного обучения / Е.А. Екжанова, Е.В. Резникова. – Москва: Дрофа, 2008. – 210 с.
10. Мовкебаева З.А., Оралканова И.А., Дузелбаева А. Инклюзивті білім беруді кіріктіруге педагогтарды дайындау бойынша әдістемелік ұсыныстар. 2-ші басылым. – Алматы: ЖК «Сагаутдинова», 2019. – 160 б.
11. Муханбетчина А.Г., Шамуратова К.Ш., Айтжанова О.А. Инклюзивті білім берудің психологиялық-педагогикалық аспектілері// БҚМУ хабаршысы. – 2018. – № 2 (70). – 32-36 б.
12. Суслова О.И. «Основы психологии детей с нарушениями слуха». Учебное пособие. – Саратов: Наука, 2013. – 92 с.

А.Б. Мукашева, М.Б. Бакытжан

Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Модель психолого-педагогического сопровождения детей с нарушениями слуха в инклюзивном образовании

Аннотация. В статье представлена структурно-содержательная модель психолого-педагогического сопровождения инклюзивного образования школьников с нарушениями слуха, включающая в себя все

субъекты образовательного процесса и их взаимодействие, рассмотрены методы организации общения слабослышащих детей с учителями и со сверстниками с нормальным уровнем слуха. Описаны пути решения типичных проблем, возникающих при инклюзивном обучении детей с нарушениями слуха.

В содержании статьи авторами определены основные направления деятельности специалиста педагога-психолога с учетом особенностей сопровождения учащихся с ограниченными возможностями здоровья. В инклюзивном образовании важна работа педагога-психолога, так как она помогает учащимся, с особыми образовательными потребностями в обучении, успешно интегрироваться в среду, преодолевать эмоциональные нагрузки, устанавливать позитивные отношения с учителями, формировать у одноклассников чувство доброжелательности, толерантности и дает направление их родителям по воспитанию особых детей.

Ключевые слова: инклюзивное образование, психолого-педагогическое сопровождение, комплексное сопровождение, ученики с нарушениями слуха, дети с особыми образовательными потребностями.

A.B. Mukasheva, M.B. Bakytzhan

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

A model of psychological and pedagogical support for children with hearing impairments in inclusive education

Abstract. The article presents a model of psychological and pedagogical support for children with hearing disorders which includes all subjects of the educational process and their interaction, considers methods of organizing communication between children with hearing disorders, on the one hand, teachers and peers with normal hearing, on the other. Effective methods of supporting children with hearing disorders are suggested. Ways to solve typical problems that arise in inclusive education of students with hearing disorders are described.

In the content of the article, the authors identified the main fields of management of a teacher-psychologist, taking into consideration the peculiarities of accompanying students with disabilities. In inclusive education, the work of a teacher-psychologist is vital, as it helps students with special learning needs to successfully integrate into the environment, overcome emotional stress, establish positive relationships with teachers, build companionship and tolerance among classmates and give directions for parents on raising special children.

Keywords: inclusive education, psychological and pedagogical support, all-inclusive support, students with hearing disorders, children with special needs in education.

References

1. Ospanbaeva M.P. Inklyuzivti bilim beru mazmuny zhane adistemesi: oku kuraly [Content and methodology of inclusive education: textbook] (Almaty, Kazak universiteti, 2019, 232 p.) [in Kazakh].
2. Babaroglu A. «Aggression Behaviors in Children with and without Hearing Impairment» International Journal of Psychological Studies, 8(2), (2016).
3. Gluhota i poterya sluha [Deafness and hearing loss]. Available at: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/deafness-and-hearing-loss>. [in Russian].
4. Korolyova I.V. Deti s narusheniyami sluha v usloviyah inklyuzii [Children with hearing impairments in the context of inclusion] (Izdatel'stvo «KARO», 2020, 128 p.) [in Russian].
5. Voronova O.V., Gudzovskaya A.A. «Social'no-pedagogicheskaya deyatel'nost' po formirovaniyu samootnosheniya starsheklassnikov s narusheniyami sluha» [«Socio-pedagogical activity on the formation of self-attitude of high school students with hearing impairments»], Samara, 2020. [in Russian].
6. Nazarova L.P. Metodika razvitiya sluhovogo vospriyatiya u detej s narusheniyami sluha [Methodology for the development of auditory perception in children with hearing impairments] (Moskva, VLADOS, 2001, 288 p.). [in Russian].
7. Maslova Yu.A. Psihologo-pedagogicheskoe soprovozhdenie professional'noj deyatel'nosti pedagogov obshcheobrazovatel'nyh shkol v obrazovanii detej s narushennym sluhom. Materialy Mezhdunarodnogo obrazovatel'nogo foruma «Mezhdunarodnyj dialog: inklyuziya cherez vsyu zhizn'» [Psychological and pedagogical support of the professional activities of teachers of general education schools in the education of

children with hearing impairment. Materials of the International Educational Forum «International Dialogue: Inclusion Through Life», Rostov-na-Donu, 2013 [Rostov-on-Don, 2013]. [in Russian].

8. Maslova YU.A. Smyslovaya sfera neslyshashchej molodezhi: rezul'taty issledovaniya, Rossijskij psihologicheskij zhurnal [The semantic sphere of deaf youth: research results, Russian Journal of Psychology], 4(3), 65-68 (2007). [in Russian].

9. Ekzhanova E.A., Reznikova E.V. Osnovy integrirovannogo obucheniya [Fundamentals of integrated learning] (Moskva, Drofa, 2008, 210 p.). [in Russian].

10. Movkebaeva Z.A., Oralkanova I.A., Duzelbaeva A. Inklyuzivti bilim berudi kiriktiruge pedagogtardy dajyndau bojynsha adistemelik usynystar. 2-shi basylym [Methodological recommendations for training teachers to integrate inclusive education. 2nd edition] (Almaty, ZHK «Sagautdinova», 2019, 160 p.). [in Kazakh].

11. Muhanbetchina A.G., SHamuratova K.SH., Ajtzhanova O.A. Inklyuzivti bilim berudiң psihologiyalyk-pedagogikalyk aspektileri, BKMU habarshysy [Psychological-pedagogical aspects of inclusive education, Bulletin of BSMU], 2 (70), 32-36 (2018). [in Kazakh].

12. Suslova O.I. «Osnovy psihologii detej s narusheniyami sluha». Uchebnoe posobie [Fundamentals of the psychology of children with hearing impairments. Tutorial] (Saratov, Nauka, 2013, 92 p.). [in Russian].

Авторлар туралы мәлімет:

Мұқашева А.Б. – педагогика ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ «Педагогика және білім беруді басқару» кафедрасының доценті, көш. Масанчи 39, Алматы, Қазақстан.

Бақытжан М.Б. – **корреспонденция үшін автор**, «Инклюзивті білім беруді медициналық-педагогикалық қамтамасыз ету» білім беру бағдарламасының магистранты, 2 курс, «Педагогика және психология» бағыты бойынша, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, көш. Масанчи 39, Алматы, Қазақстан.

Mukasheva A.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Department of Pedagogy and Educational Management, Al-Farabi Kazakh National University, 39 Masanchi str., Almaty, Kazakhstan.

Bakytzhan M.B. – **Corresponding author**, Master's student of the educational program «Medical and pedagogical support of inclusive education» in the direction of «Pedagogy and Psychology», Al-Farabi Kazakh National University, 39 Masanchi str., Almaty, Kazakhstan.